

Utbildningsdepartementet
103 33 Stockholm
berit.bergenheim@education.ministry.se

REMISSVAR

Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor (SOU 2004:30)

Vem får vara med? en belysning av folkbildningens relation till icke-deltagarna (SOU 2004:51)

Folkbildningens framsyn

1. INLEDNING och sammanfattning

Folkbildningsförbundet - studieförbundens intresseorganisation har getts tillfälle att yttra sig över rubricerade betänkanden och framsynsrapporten.

Folkbildningsförbundet och dess medlemmar har medverkat i att ge den samlade bild av folkbildningens roll och uppgifter som ges i rapporten Folkbildningens framsyn. Den är en viktig utgångspunkt för vårt yttrande över de båda betänkandena *Folkbildning i brytningstid* och *Vem får vara med*. För att tydliggöra bilden av studieförbundens insatser ger vi under vissa avsnitt några få exempel från studieförbundens verksamhet.

SUFÖ 2 har i sitt arbete fokuserat på folkbildningsverksamheten under 1990 - och de första åren av 2000-talet. Men det samhälle vi lever i idag är annorlunda än det tidiga 90-talets. En alltmer accelererande teknikutveckling, ett ökat informationsbrus, ett Sverige där ca 20% av befolkningen har sina rötter i ett annat land, nya folkrörelser och nätverk, vårt medlemskap i EU, globalisering och miljöhot, ökad aktiv livslängd hos befolkningen allt detta visar på att det livslånga, livsvida och livsdjupa lärandet kommer att få en allt större betydelse i framtiden.

Folkbildningen vill och kan ta en fortsatt aktiv roll i samhällsutvecklingen som en demokratisk arena och som en mötesplats över etniska, generations, utbildnings- och klassgränser. Genom att skapa mötesplatser dit människor söker sig av egen fri vilja och engagemang för att tillsammans med andra utvecklas som individ och samhällsmedborgare bidrar folkbildningen också framgent till utvecklingen av ett demokratiskt samhälle.

SUFO 2 konstaterar att ”den verksamhet som folkhögskolor och studieförbund bedriver med statsanslag uppfyller de intentioner som staten har med anslaget till folkbildningen”.

Folkbildningsförbundet delar den bedömningen. Att svara mot studieförbundens egna ambitioner, ett ökat behov av folkbildningsverksamhet och det deltagartryck som vi idag möter försvåras allvarligt av den alltmer ansträngda ekonomin som är en följd av urholkat statligt anslag och kraftigt vikande eller helt borttaget kommunalt stöd. Detta innebär ett hot mot en fri och frivillig folkbildning tillgänglig för alla medborgare oavsett bostadsort och inkomst.

-Sammanfattningsvis vill Folkbildningsförbundet lyfta fram följande synpunkter som behandlas i vårt yttrande:

- **Folkbildningsförbundet instämmer** i utredningens beskrivning av folkbildningen som en frivillighetsrörelse och en del av det civila samhället. Häri har samhällets stöd stor betydelse för att skapa utrymme för fler röster och alternativ i samhället. Här kan och vill studieförbunden göra ännu mer i framtiden.
- **Folkbildningsförbundet menar** att studieförbunden också fortsatt är en viktig resurs för utveckling och utbildning i befintliga föreningar och för att möta behovet hos nya rörelser. En inventering genomförd av Folkbildningsrådet hösten 2004 visar att sedan år 1991 har 95 nya organisationer involverats i studieförbundens verksamhet genom samarbets- och medlemsavtal. Det största tillskottet av folkrörelser står invandrарorganisationerna för. Därefter kommer nybildade handikappförbund. Bland övriga organisationer återfinns ungdomsorganisationer, kyrkor och sociala organisationer.
- **Folkbildningsförbundet föreslår** att staten tar initiativ till en samlad dialog mellan de offentliga anslagsgivarna (stat, landsting, kommun) och folkbildningen om hur det nationella ansvaret för folkbildningen ska upprätthållas.
- **Folkbildningsförbundet instämmer** i SUFO 2s bedömning är att ”sammantaget svarar folkbildningen för en imponerande bred och omfattande verksamhet på kulturområdet, som saknar motstycke”. Vi menar liksom SUFO 2 att samhällsnyttan bör lyftas fram också när det gäller studieförbundens kulturcirklar och kulturprogram och att den trängda ekonomin försvårar både kulturprogramverksamhet och estetiska cirklar.
- **Folkbildningsförbundet ställer sig bakom** SUFU 2s bedömning att amatörkulturens organisationer behöver ett eget organisationsstöd på central nivå för sin utveckling, samt att det behöver klargöras var det nationella politiska ansvaret för amatörkulturen ligger.
- **Enligt Folkbildningsförbundets uppfattning** bör det när staten anger motiv för anslagsgivningen övervägas att flytta fokus från att prioritera verksamhet för personer av utländsk härkomst till verksamheter som bidrar till att stärka människor med särskilda behov.
- **Folkbildningsförbundet delar uppfattningen** att ökade ansträngningar krävs att försöka nå de unga kvinnorna. Detta inte minst mot bakgrund av att den psykiska ohälsan är som störst i denna befolkningsgrupp.

- **Folkbildningsförbundet saknar en analys** av vilka nya grupper och deltagare som icke deltagandeutredningen menar att studieförbunden i högre utsträckning måste profilera sig mot och visa sin särart för att attrahera. Vi menar att frågan om vilka som inte deltar i folkbildningens verksamhet och en analys av orsakerna till detta behöver belysas ytterligare, genom te x forskningsinsatser.
- **Folkbildningsförbundet vill framhålla** studieförbundens insatser inom vuxenutbildningen och deras betydelse som en av de viktigaste möjligheterna av ett livslångt lärande.
- **Folkbildningsförbundet menar** att folkbildningen som en brygga till olika former av fortsatta studier inom ramen för de offentliga systemen bör uppmärksammas men lika mycket folkbildningens egenvärde som kunskapsgenerator i det livslånga lärandet.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s uppfattning att det bör vara en demokratisk rättighet att få det stöd som behövs för att studera inom studieförbund och folkhögskolor om man har ett funktionshinder. En utökning av verksamhet där personer med funktionshinder deltar förutsätter ett ekonomiskt tillskott som täcker de ökade kostnaderna detta skulle medföra.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s uppfattning att studieförbund och folkhögskolor bör arbeta medvetet för en jämnare könsfördelning i ledande positioner såväl i styrelser som på ledande tjänster. Ansträngningar måste också göras för en ökad mångfald.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s uppfattning om den positiva utvecklingsprocessen inom folkbildningen i fråga om IT-användning. Vi vill samtidigt peka på de gigantiska kunskapsgap som fortfarande finns mellan den generation som växt upp med den moderna tekniken och vuxengenerationen.
- **Folkbildningsförbundet vill betona** att folkbildnings- och folkrörelsearbete som överskrider nationsgränser är oerhört angeläget.
- **Folkbildningsförbundet anser** att om nya rörelsers behov innebär att nya studieförbund behöver uppstå måste nya offentliga medel tillskjutas.
- **Folkbildningsförbundet menar** att den statliga anslagsgivningen till folkbildningen bör ske i ett för studieförbund och folkhögskolor gemensamt anslag.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s bedömning att det ännu tydligare än nu bör klargöras att regeringen anger motiven för ett statligt stöd till folkbildningen
- **Folkbildningsförbundet vill betona** studieförbundens roll som fria och oberoende bildningsorganisationer. Det finns idag ett stort deltagartryck på verksamheten och om studieförbunden ska kunna fortsätta en verksamhet öppen för alla och med den bredd som SUFO 2 pekar på krävs ett ökat offentligt stöd. Detta gäller både den verksamhet som riktar sig till allmänheten och den som sker i samverkan med folkrörelserna. Deltagaravgifterna kan inte höjas ytterligare utan att detta skulle drabba främst resurssvaga grupper.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s uppfattning att det inte finns anledning att förändra Folkbildningsrådets uppdrag att agera i myndighets ställe.

- **Folkbildningsförbundet avvisar förslaget** från icke-deltaragutredningen att FBR bör få en viktig funktion som enande och stark kraft utåt. Detta är inte, och bör heller inte vara Folkbildningsrådets roll. Det är också oklart på vilket sätt detta skulle gynna en stärkt profil och särart hos studieförbunden som skulle attrahera nya deltagare och grupper.
- **Folkbildningsförbundet delar** SUFO 2s uppfattning att Folkbildningsrådet bör pröva möjligheterna att få fram ett bredare underlag för bidragsfördelningen som innehåller en avvägning mellan kvantitativa och kvalitativa mått. Vidare att principer för omfördelning av resurser är några av de aspekter som ska finnas med i arbetet.
- **Folkbildningsförbundet anser** att såväl den kommande forskningspropositionen som en ny folkbildningsproposition bör beakta folkbildning som forskningsfält och folkbildningens roll i aktuella forskningsområden, samt föreslå åtgärder för att forskningsinsatser inom dessa fält ges resurser för att komma till stånd.

2. VIKTEN AV KOMMUNIKATION

2.1 Dialog mellan studieförbund och kommuner

SUFO 2 framhåller att *”Vi ser det som angeläget att studieförbund och kommuner tillsammans söker finna vägar för att förbättra kontakten. Avgörande bör vara vilken verksamhet som bedrivs i en kommun till nytta för medborgare och lokalsamhälle, inte var styrelse och personal har sin hemvist”*.

De båda utredningarna redovisar i huvudsak positiva omdömen om folkbildningen. Men man lyfter också fram ett antal utmaningar. Bland annat behovet av att synliggöra och tydliggöra folkbildningens betydelse och verksamhet, genom en ökad och förbättrad kommunikation både med bidragsgivare och deltagare.

Det är en utmaning som studieförbunden tar på största allvar.

Under senare år har frågan om utvecklad samverkan mellan kommunerna och studieförbunden prioriterats på de samlade studieförbundens agenda inte minst genom Folkbildningsförbundet.

Det finns ett ömsesidigt behov av dialog mellan studieförbunden och kommunerna, med respekt för varandras uppdrag och villkor. Det ställer större krav på studieförbunden att tydliggöra och synliggöra vilken betydelse verksamheten har för medborgarna och lokalsamhällets utveckling. Samtidigt som studieförbunden måste bli bättre på att visa hur verksamheten bidrar till att stärka demokrati, delaktighet och ett livslångt lärande måste vi vara tydliga med vad folkbildningens roll och uppdrag är.

Det ställer också krav på ökade insikter från kommunernas sida om att folkbildningen bygger på människors fria och frivilliga deltagande vilket bidrar till demokrati och lokal utveckling. Studieförbunden är en tillgänglig resurs för individ och samhälle som i första hand finns för att möjliggöra människors bildningsresa. Verksamheten är en del av människors egna livsprojekt och bidrar till ett livslångt lärande. Därför är det viktigt att slå fast att studieförbunden har ett egenvärde i det svenska samhället.

Studieförbunden gör genom sin verksamhet väsentliga insatser inom viktiga politikområden. Studieförbunden är dock inte lösningen på alla samhällsproblem. Strukturella problem, som exempelvis integrationsfrågan måste lösas med strukturella åtgärder.

I dag saknas många gånger i kommunerna kunskaper om statens syn på och syftet med det statliga stödet till folkbildningsverksamheten, något som inte minst studieförbundens lokalt verksamma vittnar om. Det innebär att kommunernas villkor för anslag till studieförbunden kan vara annorlunda än statens syften med det statliga anslaget, vilket kan skapa problem för de lokala studieförbunds enheterna.

SUFO 2 visar att det statliga anslaget till studieförbunden i reellt värde har minskat med ca 20 % under den senaste tioårsperioden. Under samma tid har de kommunala anslagen i det närmaste halverats. Också gentemot den statliga anslagsgivaren måste verksamheten belysas och levandegöras.

Folkbildningsförbundet menar att staten bör ta initiativ till en dialog mellan stat, kommuner, landsting och folkbildningen om hur det nationella ansvaret för folkbildningen ska kunna upprätthållas.

Folkbildningsförbundet synliggör studieförbundens gemensamma strategiska opinionsarbete och tar fram underlag som stöd för det lokala kommunikationsarbetet. Förbundet initierar, utvärderar och dokumenterar utvecklingsprojekt och sprider erfarenheter från dessa liksom andra goda exempel.

- I samverkan med Kommunförbundet, Läns/Regionförbunden och Länsbildningsförbunden genomför Folkbildningsförbundet just nu en serie konferenser runt om i landet för att utveckla den lokala dialogen mellan studieförbund och kommuner.

2.2 Samverkan mellan studieförbunden

Utredningen *Vem får vara med?* pekar på behovet av ett bättre samarbete mellan studieförbunden – särskilt lokalt. Folkbildningsförbundet instämmer i bedömningen att samverkan lokalt mellan studieförbunden kan utvecklas. Det finns en ökad insikt inom studieförbunden om att en utvecklad kommunikation och samverkan med kommunerna kräver en ökad studieförbundssamverkan, inte minst när det gäller kvalitetsarbetet, utnyttjandet av lokaler och dialogen med kommunen.

- Samverkan sker idag ofta inom ramen för studieförbundens *lokala samråd*. En kartläggning som Folkbildningsförbundet gjort av de lokala samråden visar att det idag finns lokala samråd i 177 av de 238 kommuner som vi fått uppgift om.
- En omfattande administrativ samverkan sker även genom studieförbundens gemensamma satsning på ett verksamhetsadministrativt datasystem (Gustav) i Folkbildningsförbundets regi för att hantera bl a de omfattande rutinerna kring anmälan, kallelse, lokal- och ledarbokningar, verksamhetsredovisning mm samt information till ekonomi- och personalsystem och till och från webben.

Samtidigt som utredningen pekar på att studieförbunden måste samarbeta mer kring administration, personal och lokaler, exempelvis genom att bilda Folkbildningens Hus – eller t om Folkets och Folkbildningens Hus i samarbete med Folkets Hus och Parker, menar den att studieförbunden i högre utsträckning måste profilera sig och visa sin särart för att attrahera nya grupper och deltagare. Utredningen framhåller även att studieförbunden måste förbättra kommunikationen inte bara med kommunerna utan även med medborgarna

Folkbildningsförbunden menar att samarbetet mellan studieförbunden bör utvecklas, men att det inte får innebära utplåning av den egna profilen. Behovet av en mångfald av studieförbund kvarstår. Studieförbundens styrka ligger i den breda folkrörelseförankringen och att de genom olika ideologiska profiler och inriktning kan svara upp mot de flesta människors intressen och behov av lärande. Samverkan med andra organisationer, exempelvis genom att samutnyttja

lokaler, är positivt för att säkra medborgarnas behov av mötesplatser. Det bör dock ske i sådan form att medborgarnas möjlighet att särskilja studieförbunden inte äventyras.

Folkbildningsförbundet avvisar förslaget att FBR bör få en viktig funktion som enande och stark kraft utåt. Detta är inte, och bör heller inte vara Folkbildningsrådets roll. Det är också oklart på vilket sätt detta skulle gynna en stärkt profil och särart hos studieförbunden som skulle attrahera nya deltagare och grupper.

2.3 Vilka deltar?

Det är tillfredställande att SUFO 2-utredningen redovisar att cirkeldeltagarna finns i alla åldersgrupper. Andelen unga deltagare 15 – 24 år lika stor som deras andel av befolkningen. I denna grupp dominerar de unga männen.

Folkbildningsförbundet delar uppfattningen att ökade ansträngningar krävs att försöka nå de unga kvinnorna. Detta inte minst mot bakgrund av att den psykiska ohälsan är som störst i denna befolkningsgrupp.

Även i utredningen om icke-deltagarna konstateras att de unga inte är underrepresenterade, men att fler unga måste lockas till folkbildningen för att de ska ha positiva erfarenheter med sig när de kommer upp i 40-årsåldern då deltagandet är som lägst.

Det är enligt Folkbildningsförbundets uppfattning inte förvånande att deltagandet minskar i den livsfas då människor har som svårast att få tidspusslet att gå ihop. För att öka deltagandet i denna grupp krävs troligen andra samhälleliga förändringar som underlättar den totala arbetsbördan i vardagen.

Folkbildningsförbundet har med stort intresse tagit del av resultaten från den SCB-undersökning med drygt 1000 unga mellan 18-30 år som utredningen har låtit genomföra. Vi menar att undersökningen visar en betydligt mer positiv bild av ungas deltagande och kunskap om studieförbunden än de slutsatser som utredningen drar.

Utredningen lyfter fram att studieförbundens osynlighet är det största hindret för ungas deltagande i verksamheten. Men okunskap och osynlighet verkar enligt SCB-undersökningen inte vara det stora problemet. 19 % av de svarande har angett att de inte har känt till möjligheten. Så många som 43 % svarar att de inte har tid att delta på grund av arbete eller studier och ytterligare 9 % har inte tid på grund av familjen. Upplevelsen av tidsbrist tycks alltså sprida sig längre ner i åldrarna. Detta är intressanta uppgifter som utredningen inte problematiserar eller överhuvudtaget berör i sin analys. Inte någonstans i utredningen kommenteras att över hälften av de unga angett tidsbrist som skäl till att man inte deltar i studiecirkel.

Folkbildningsförbundet saknar en analys av vilka nya grupper och deltagare som icke deltagandeutredningen menar att studieförbunden i högre utsträckning måste profilera sig mot och visa sin särart för att attrahera. Vi menar att frågan om vilka som inte deltar i folkbildningens verksamhet och en analys av orsakerna till detta behöver belysas ytterligare, genom te x forskningsinsatser.

Det är värt att notera att även om studieförbunden givetvis måste göra ansträngningar för att utveckla sin verksamhet i takt med att medborgarnas behov och önskemål förändras, så verkar de flesta påfallande nöjda. På frågan hur studieförbundens verksamhet ska bedrivas för att det ska passa dem svarar 40 procent studiecirkel en kväll i veckan, dvs den klassiska formen för folkbildning. 27 procent vill ha öppna föreläsningar eller öppen verksamhet medan 22 procent vill ha intensivkurser, och lika många studier via internet.

Folkbildningsförbundet delar SUFO 2s uppfattning om att det breda deltagandet i folkbildningsverksamheten som studieförbund och folkhögskolor lyckats upprätthålla är en tillgång för samhället som helhet. En fri och frivillig folkbildning tillgänglig för alla är i sig en demokratisk tillgång. Bildning, jämlikhet, gemenskap, demokrati, identitetsuppbyggnad och personlig utveckling är alla värden som enligt bl a Staffan Larsson, professor i vuxenpedagogik vid Linköpings universitet, varit sällsynta i den allmänna argumentationen för utbildning. Dessa värden är dessvärre svårare att mäta i omedelbara ekonomiska mått vilket gör diskussionen med kommunala politiker hårt trängda av en snäv budget svår. Många av de värden som folkbildningen ger till individen och samhället visar sig först på längre sikt som positiva effekter eller ”besparingar” på andra områden än i utbildnings- och kulturbudgeten. Förbundet vill också understryka att studieförbunden förutom att vara en kraft för enskilda individer och samhället i stort också är ett viktigt instrument för sina medlemmar, folkrörelserna.

3. FOLKBILDNINGENS ROLL I LOKALSAMHÄLLET

3.1 Studieförbunden en del av civilsamhället

Folkbildningens historiska betydelse för folkrörelserna i vårt land och dess betydelse för demokratin är oomtvistad. En stark demokratisk dimension är den bredd som finns i den folkbildande verksamheten och i de organisationer som är medlemmar och samverkande parter med studieförbunden.

Studieförbunden är en omistlig del av det civila samhället. Det är i lokalsamhället och i det nära samarbetet med det lokala folkrörelse- och föreningslivet, i synnerhet medlemsorganisationerna, som studieförbunden har sin största styrka. Studieförbundens lokala närvaro utgör en viktig infrastruktur som kan utveckla en lyhördhet för lokala behov och strategier för att tillgodose dem.

SUFO 2 pekar på att trots varningssignaler om ett vikande folkrörelseengagemang fortsätter människor i Sverige att arbeta ideellt.

Folkbildningsförbundet menar att studieförbunden också fortsatt är en viktig resurs för utveckling och utbildning i befintliga föreningar och för att möta behovet hos nya rörelser. Flertalet av studieförbunden har också fått ett stort antal nya organisationer som medlemmar eller samverkansparter under senare år.

Folkbildningsförbundet vill peka på en inventering genomförd av Folkbildningsrådet hösten 2004 som visar att sedan år 1991 har 95 nya organisationer involverats i studieförbundens verksamhet genom samarbets- och medlemsavtal. Det största tillskottet av folkrörelser står invandrarsorganisationerna för. Därefter kommer nybildade handikappförbund. Bland övriga organisationer återfinns ungdomsorganisationer, kyrkor och sociala organisationer. Inventeringen berör organisationer med centrala avtal. Därutöver har studieförbundens lokala avdelningar ett stort antal medlems- och samarbetsorganisationer.

Enligt Folkbildningsförbundets uppfattning kan studieförbunden bidra till förnyelse och kvalitetsutveckling både i det etablerade och i det ”nya” föreningslivet genom ledar- och förtroendemannautbildning och andra utbildningsinsatser. Det kräver att studieförbundens egna interna demokratiska apparater är öppna för nya rörelsernas berättigade behov på inflytande i verksamheten.

I framtiden kommer sannolikt betydelsen av den sociala ekonomin, eller den ideella sektorn, att öka och därmed behovet av insatser från studieförbunden för lokal mobilisering, utveckling och tillväxt. Den infrastruktur som studieförbunden kan erbjuda är avgörande för att möta människors behov att ta rollen som aktiva och kunniga medborgare, och påverka både sin egen livssituation och samhällsutvecklingen.

Enligt SUFO 2 borde studieförbund och folkhögskolor mer än nu medverka till ökat deltagande i det offentliga samtalet genom att stimulera och stödja studiegrupper eller delar av dessa att ta del i det offentliga agerandet.

Folkbildningsförbundet delar den bedömningen och vill nämna några exempel på där sådant arbete bedrivs och som visar studieförbundens viktiga roll som lokal utvecklingsresurs.

3.2 Folkbildning som demokratisk resurs i lokalsamhället

3.2.1 Studieförbundens dubbelriktade demokratiska roll

Vi menar att det inte finns brist på idéer och politiskt engagemang i samhället. Bristerna ligger snarare i hur idéerna och engagemanget fångas upp av politiker och media. Många tycker att det är krångligt att nå fram till de politiska beslutsfattarna och avstår därför från att försöka påverka. Här kan studieförbunden fungera som ett komplement till de politiska partierna genom att fånga upp och kanalisera medborgarnas tankar och idéer.

- Detta tydliggjordes i pilotprojektet ”Folkbildning som lokal utvecklingskraft” som Folkbildningsförbundet har genomfört tillsammans med Kommun- och Landstingsförbunden, Länsförbundet, Länsbildningsförbundet, Strängnäs och Vingåkers kommuner och samtliga studieförbund i kommunerna. Projektet har synliggjort att studieförbunden kan inta en konkret demokratiroll i förhållande till samhällsbygget. Den rollen är dubbelriktad. Dels kan förbunden kanalisera medborgarnas behov och synpunkter till beslutsfattarna, dels kan de fungera som en demokratisk resurs när beslutsfattarna vill ha medborgarnas synpunkter i en fråga. Med andra ord kan studieförbunden ha en ”mäklarroll” åt båda hållen.

I Vingåker som är en utflyttningkommun arrangerade studieförbunden ”En dag för Vingåkers framtid”. Den fungerade som en plattform för att synliggöra medborgarnas latenta önskemål och funderingar och ledde bland annat till att man bildade en förening för att få ett kulturhus. En annan grupp ville satsa på att utveckla den gamla kalklinbanan till ett turistmål.

I Strängnäs som är en expanderande kommun fungerade studieförbunden som en kanal mellan kommunen och medborgarna i stadsplaneringen av det nya bostadsområdet Läggesta. Kommunen hade lagt ut förslaget till stadsplan på biblioteket, men inte fått särskilt många synpunkter. Nu tog man fram material som studieförbunden använde i sina cirklar, en del under fikapauserna oberoende av cirkelns tema och andra i cirklar som särskilt handlade om stadsplaneförslaget.

De synpunkter som lämnades av cirkeldeltagarna ledde till förändringar i förslaget till stadsplan. Många som deltog skulle också komma att bo i området. Dialogen med studieförbunden ledde också till ett samarbetsavtal med kommunen. Kontakterna mellan studieförbund, kommunpolitiker och tjänstemän ökade, inte bara mellan studieförbunden och kultur- och fritidsnämnden utan även med andra nämnder. Studieförbundens arbete utgår från den enskilda individen och dennes behov och engagemang. Detta ledde till att särskilt tjänstemännen under projekttiden fick en ökad insikt i att studieförbunden genom sin verksamhet kan ge ökade förutsättningar för medborgarna att påverka beslut i kommunen.

3.2.2. Stöd till frivilliginsatser och ideellt arbete för lokal utveckling

Frivilliginsatser och ideellt arbete är ofta avgörande för att stora arrangemang ska kunna genomföras i lokalsamhället. Studieförbunden har en stor betydelse genom att skapa möjligheter för människor att utvecklas och få de kunskaper som behövs för att kunna göra en insats.

- Ett exempel på det är Alpina VM 2007 som kommer att genomföras i Åre. Ett jättearrangemang och en viktig regional utvecklingsfråga för Jämtland. Ett stort antal värdar ska ta hand om de olika ländernas lag. Dessa behöver utbildning i språk som tyska, franska, italienska men även lite mer ovanliga östeuropeiska språk och även teknik och kulturförståelse. Det handlar både om att presentera svensk och jämtländsk kultur men också om att lära sig mer om de länder deltagarna kommer från. Här erbjuder ett av studieförbunden ett brett studieutbud som beräknas nå ca 7-800 medlemmar i föreningslivet som kan fungera som funktionärer.

Många av lokalsamhällena i storstäderna är mångkulturella, med starka sociala nätverk inom kulturgrupper, men med en bristande kontakt med etniskt svenska nätverk och föreningar.

Precis som folkbildningen hade en viktig roll att ge medborgarna möjlighet att skaffa sig kunskap för att påverka sin livssituation när folkrörelserna växte fram i början av förra seklet har studieförbunden idag en viktig uppgift för lokal mobilisering i sk utsatta bostadsområden, dvs områden som mer än andra präglas av hög arbetslöshet, låga inkomstnivåer, stor sjukfrånvaro och höga ohälsotal.

För att möjliggöra engagemang och deltagande i samhällsutvecklingen krävs insatser mot människors utanförskap. Kraften kommer från människorna själva, men studieförbunden kan erbjuda en infrastruktur, exempelvis pedagogiska metoder, lokaler, kontakter och hjälp med administration.

- Ett av studieförbunden bedriver ett projekt i ett utsatt bostadsområde i Norrköping (Marielund) med stöd från kulturdepartementet och kommunen. Grundtanken har varit att de boende själva skulle uttrycka sina behov och önskningar, och bygga verksamheten på det. Det började med att sex kvinnor ville lära sig sy två eftermiddagar i veckan. Det var inte riktigt vad man tänkt sig från studieförbundets sida, men studiecirkel startades och idag har verksamheten utvecklats till att innehålla såväl svenskundervisning på olika nivåer som t ex hälsofrågor. Ett 50-tal kvinnor besöker dagligen centret som även erbjuder läxhjälp för barn och dagfolkhögskola för de som kommit lite längre.
- Ett annat studieförbund startade, med särskilda medel, ett arbetsmarknadsprojekt där 12 arbetslösa invandrare och svenskar erbjöds en projektledarutbildning, med kravet att praktikperioden skulle förläggas till det invandrartäta Norrby i Borås. Idrottsklubben Norrby IF stod inför hot om nedläggning. Man frågade vad ungdomarna ville göra på fritiden och det ledde till en rad mindre projekt och inte minst en idrottsskola för barn. Med 130 deltagare från start blev idrottsskolan en succé som senare lade grunden till en ungdomsavdelning inom idrottsklubben. Nu finns även en kvinnosektion och ett flicklag. Från att ha varit en traditionell, svensk arbetaridrottsklubb på utdöende har Norrby IF idag en blomstrande verksamhet med medlemmar från hela världen. Nyckeln till framgång har enligt projektledaren varit att höra vad de boende i området själva efterfrågar, istället för att påtvinga dem aktiviteter. Han menar också att det är en fördom att tro att invandrare inte vill hjälpa till inom föreningslivet. Det vill dom, men de vet inte hur det fungerar.

Som exemplen ovan visar **instämmer Folkbildningsförbundet** i utredningens beskrivning av folkbildningen som en frivillighetsrörelse och en del av det civila samhället. Häri har samhällets stöd stor betydelse för att skapa utrymme för fler röster och alternativ i samhället. Här kan och vill studieförbunden göra ännu mer i framtiden.

3.2.3. Stärkt medborgarengagemang

Under de senaste decennierna har det växt fram ett stort antal lokala utvecklingsgrupper, byalag, samhällsföreningar etc. Det råder ingen tvekan om att de har mycket att bidra med när det gäller nya former för när demokrati och ett stärkt medborgarengagemang, vid sidan av etablerade politiska partier och folkrörelser. Redan idag finns det cirka 4000 sådana lokala utvecklingsgrupper med över 100 000 aktiva medlemmar. De kommer förmodligen att spela en allt större roll i lokalsamhällets utveckling. På många håll finns det en nära samverkan mellan de lokala utvecklingsgrupperna och studieförbunden. Detsamma gäller samverkan med föreningar som arbetar med miljöfrågor och kultur eller som organiserar olika etniska grupper. Det här samarbetet vill studieförbunden utveckla ytterligare.

- I Jämtland jobbar exempelvis ett studieförbund med eldsjälarna i bya-utvecklingen. Med metodmaterialet "Ett steg till" har man utbildat "framtidsvärkstädare", som sedan kan arbeta med lokala utvecklingsgrupper eller byalag. De fungerar som processledare i metoden framtidsvärkstad. Under en dag arbetar man fram lokala utvecklingsplaner från "start till mål".

3.2.4. Bildning för en levande demokrati

För en levande demokrati är det viktigt med aktiva och kunniga medborgare. Studieförbunden behövs som redskap för att förstå och aktivt påverka de snabba och dramatiska förändringarna i vår omvärld. Det behovet kommer att öka i framtiden.

- Till exempel gjorde studieförbunden en stor insats inför folkomröstningen om införandet av euro. Via 5 500 aktiviteter nådde studieförbunden 162 000 medborgare som fick möjlighet att studera en komplicerad fråga.

Ju mer information och kunskap det finns i samhället, desto större blir behovet av bildning. Alla människor måste ta till sig de svåra frågorna och bedöma framtiden utifrån egna värderingar och kunskaper. Information och kunskap måste värderas och prövas tillsammans med andra, och det krävs tid för reflektion för att vi ska få en djupare kunskap, som vi kan göra till vår egen. Gentekniken och miljön är andra exempel där studieförbunden kan göra en bildningsinsats.

3.3. Folkbildningens betydelse för kulturen

SUFO 2 lyfter fram att anslaget till folkbildningen är det enda statliga bidrag med kulturpolitisk betydelse som når ut till alla kommuner i landet. I de ca 250 kommuner som saknar kulturinstitutioner med statligt stöd är studieförbunden tillsammans med föreningslivet och folkbiblioteken de viktigaste arrangörerna av kulturprogram.

SUFO 2s bedömning är att *"sammantaget svarar folkbildningen för en imponerande bred och omfattande verksamhet på kulturområdet, som saknar motstycke."* SUFO 2 menar att samhällsnyttan bör lyftas fram också när det gäller studieförbundens kulturcirklar och kulturprogram och att den trängda ekonomin försvårar både kulturprogramverksamhet och estetiska cirklar.

Folkbildningsförbundet instämmer i SUFO 2s bedömning och pekar t ex på aktuell forskning som visar på kulturens betydelse för folkhälsan.

Folkbildningsförbundet instämmer i utredningens konstaterande att utanför de större städerna är folkbildningens organisationer ofta de främsta arrangörerna av konserter, teaterföreställningar, utställningar mm och att studieförbundens verksamhet är av stor betydelse för att det finns ett utbud tillgängligt även på mindre orter.

Det tomrum som riskerar att uppstå, om studieförbundens aktivitet på kulturområdet minskar, är det enligt SUFO 2 ingen annan som fyller ut. Enligt SUFO 2 innebär detta en förlust både för medborgarna och lokalsamhället, inte bara ur kulturpolitiskt perspektiv utan också därför att verksamheten som sådan har så många andra värden för deltagarna och därmed för samhället.

- De flesta känner till Medeltidsveckan på Gotland. Inte lika många känner till att den startade som ett studieförbundsinitiativ 1984 och att studieförbunden fortfarande är drivande och aktiva i förberedelser och genomförande av veckan. Året runt samlas gotlänningar och andra i studiecirkel för att förbereda sig inför veckan. Samtidigt som de lärt sig mer om medeltidens historia och hantverk har stoltheten över den egna historien växt och den egna livskvaliteten ökat. För lokalsamhället har Medeltidsveckan inneburit att turistströmmen har ökat. Varje år kommer närmare 100 000 människor till över 300 evenemang under Medeltidsveckan.

Folkbildningsförbundet instämmer i SUFO 2s bedömning att det återstår en del för att göra kulturverksamheten synlig i årsberättelser.

- Ett antal pilotprojekt pågår för närvarande för att utveckla den studieförbundsgemensamma redovisningen av studieförbundens verksamhet till kommuner och landsting.

SUFO 2 pekar på att det ingenstans i propositioner eller betänkandet av Kulturutredningen framgår att studieförbunden skulle ha till uppgift att särskilt stödja amatörkulturens föreningsliv. Däremot finns ett samarbete med amatörkulturens företrädare.

Folkbildningsförbundet ställer sig bakom SUFU 2s bedömning att amatörkulturens organisationer behöver ett eget organisationsstöd på central nivå för sin utveckling, samt att det behöver klargöras var det nationella politiska ansvaret för amatörkulturen ligger.

Folkbildningsförbundet vill också lyfta fram den betydelse som studieförbundens verksamhet har för professionella kulturutövare som för sin försörjning behöver de arbetstillfällen som studieförbundens verksamhet ger. De känner ofta också ett stort engagemang för att arbeta i t ex studiecirkelform med amatörer och tillför en stor kompetens till verksamheten. Studieförbundens breda kulturverksamhet har också betydelse för att bilda en mer kunnig och kritisk publik på kulturområdet vilket bidrar till att utveckla Sverige som kulturland. Samarbetet med professionella kulturinstitutioner bör utvecklas.

SUFO 2 har uppmärksammat det vikande kommunala stödet och menar att kommunerna inte fullt ut tagit sin del av det nationella ansvaret. Man konstaterar att studieförbundens uppdrag är av lokal karaktär, men trots det så svarar kommunerna för en betydligt mindre andel av samhällsstödet än staten och att studieförbundens kulturverksamhet har mycket olika förutsättningar runt om i landet.

Samtidigt har kommunernas samlade driftskostnader för kulturverksamhet vuxit med närmare 10 % mellan 1995 och 2002. Det är bara stödet till studieförbunden som minskat, de egna kulturinstitutionerna har fått mer pengar under tidsperioden och de flesta yrkesgrupper inom kultur- och fritidssektorn har ökat.

Många kommuner väljer att istället för att satsa på ett fritt föreningsliv satsa på och bygga upp egna kulturinstitutioner. **Folkbildningsförbundet ser denna utveckling** som mycket olycklig.

4. FOLKBILDNING OCH FOLKHÄLSA

Målen för folkbildningen uppvisar stor överensstämmelse med folkhälsomålen. Folkbildning kan både vara en läkande kraft och en del i det förebyggande friskvårdarbetet. Studieförbunden gör redan idag åtskilligt, men vill i framtiden göra ännu mer.

- Projektet ”*Det goda livet*” har genomförts i flera län som ett samarbete mellan studieförbunden och landstinget. Syftet har varit att öka medborgarnas kunskap om hälsa och hur man själv kan påverka den. Samtidigt ville landstinget skapa mötesplatser mellan medborgarna och politikerna om vad samhället kan bidra med för att förbättra förutsättningarna för en bra hälsa och ett gott liv och därigenom bädda för en dialog och en ökad delaktighet. I satsningen försöker man att på olika sätt inspirera länsinvånarna till samtal och diskussioner om livsstilsfrågor. I bland annat studiecirklar och personalgrupper tar deltagarna reda på mera om vilka faktorer som är viktiga för att de ska må bra och utifrån dessa resonerar de kring ämnena hälsa, individ och samhälle. Utvärderingar visar att för många har deltagandet i studiecirkeln lett till att man har förändrat sina mat- och motionsvanor. För andra har det lett till att intresset för både samhälls- och hälsofrågor ökat.

Bland människors livsvillkor och levnadsvanor finns vissa faktorer som är avgörande för individers hälsa och folkhälsan. Några av dem är demokrati, kultur och bildning - utgångspunkten för alla studiecirklar.

Det finns ingen bättre näring för ohälsan än maktlöshet och utanförskap. Att kunna förstå och påverka är inte bara en förutsättning för demokratin utan också för den egna hälsan. Först då en människa känner sig sedd och uppskattad kan hon fungera och vara med och påverka skeenden utanför sig själv.

Studieförbunden har en bred verksamhet som direkt knyter an till människors fysiska och psykiska välbefinnande. Självklart främjar studiecirklar i friskvård och sundare kostvanor folkhälsan, men egentligen spelar ämnet för cirkeln mindre roll. Vi menar att lärandet i sig är en viktig faktor för att människor ska må bra. När en människa tar steget från passivitet till aktivitet, från stillasittande till rörelse, från ensamhet till social gemenskap – då händer något positivt.

Studiecirklar erbjuder också möjlighet till eget skapande och tillgång till andras. Att mäta hälsoeffekter av kulturell verksamhet är inte enkelt. Men forskningsrön visar tydligt på ett samband. Det är inte bara så att hjärnans utveckling stimuleras av kulturella aktiviteter. Studier visar också att dödligheten är lägre i åldrarna upp till 70 år bland dem som har en hög kulturkonsumtion. Forskare har klarlagt att deltagande i kulturlivet leder till bättre hälsa inom alla socialgrupper, men särskilt bland kortidsutbildade.

- I kulturarbetet med dans- och teaterverksamhet inom ett av studieförbunden föddes idén att göra en föreställning om ätstörningar och anorexi i en av teatergrupperna när en av gruppens medlemmar hade kommit i närkontakt med problemet. För att ge stoff åt improvisationerna studerade de litteratur och filmer i ämnet. Dessutom träffade de expertis inom området. Utifrån de nyinskaftade kunskaperna skrevs pjäsen ”*Fett, fett, fett*”.

I studiecirkeln fördjupas kunskaperna om ett eget valt problem. Problemet undersöks genom inlevelse och gestaltning. Sedan prövas förståelsen mot en publik, allmänhet, skola och föreningsliv. Det är en lärandeprocess som innehåller många nivåer och inslag och som skapar fördjupade insikter hos deltagarna i en studiecirkel och hos dem som får ta del av resultatet.

Studieförbunden bygger sin verksamhet på människans vilja att lära och utvecklas. Samtal, reflektion och ifrågasättande är utmärkande för det lärande som sker i studiecirkeln. Genom den lilla gruppen får varje människa utrymme och möjlighet att göra kunskapen till sin. Därmed ökar också chanserna att kunskapen sätter varaktiga spår i vardagslivet.

- Ett av studieförbunden har startat en Hälsoškola där man lär ut en helhetssyn på kost, motion och mental träning. Hälsoškolan vänder sig till alla som vill må bättre – inte minst till dem som har slitsamma och stressiga arbeten eller redan är långtidssjukskrivna. Teori och praktik varvas under träffarna. Deltagarna bearbetar fakta och kunskaper tillsammans och får även möjlighet att pröva på olika fysiska aktiviteter som stärker lärandet.
- Tidsverkstaden är en metod som ett av studieförbunden använder i avsikt att förbättra livskvaliteten och förebygga ohälsa utan pekpinna. I processinriktad samtalsform formulerar deltagarna hur de vill utforma sin egen vardag och ger förslag till förändringar som leder till ökat välbefinnande. Tidsverkstaden ökar medvetenheten om den egna livssituationen och hjälper till att locka fram bilder av en mer önskvärd vardag. Tidsverkstadens teman har direkt koppling till de vägar som Folkhälsokommittén lyfter fram som väsentliga för ökad psykisk hälsa. En Tidsverkstad är handlingsinriktad genom att uppmuntra små eller stora steg i önskad riktning genom både praktisk handling och förändring av tankar och attityder. Gruppen leds av en utbildad Tidsverkstadsledare.

5. FOLKBILDNINGENS ROLL I INTEGRATIONSARBETET

Hur vi förmår hantera integrationsfrågorna är av vital betydelse för den demokratiska utvecklingen i ett mångfaldigt Sverige. Studieförbunden kan och vill vara en resurs i integrationsarbetet.

SUFO 2 konstaterar att *”folkbildningsverksamheten för invandrare är omfattande och bidrar till att uppfylla de grundläggande intentioner som staten har uttryckt i folkbildningspropositionen”*.

Utredningen konstaterar vidare att vad regeringen åsyftar i integrationspropositionen främst är strukturell integration, dvs lika tillgång till samhällets resurser oberoende av etniska eller andra skillnader i människors bakgrund, och att detta inte främst är en fråga för folkbildningen. Folkbildningens bidrag till integrationen förutsätter också andra insatser. Vad folkbildningen kan bidra till är mer av ömsesidig kunskap och förståelse mellan olika delar av det mångkulturella samhället.

Utredningen betonar att det inte primärt är folkbildningens uppgift att verka för förändringar på det strukturella planet. En verksamhet kan vara bra och värdefull även om den inte direkt fokuserar på den strukturella integrationen. Utredningen menar vidare att det finns en fara i att tillmäta folkbildningen för stor betydelse ur ett strukturellt integrationsperspektiv i de utsatta bostadsområdena, vilket man menar att det görs idag. Om man lägger ett ”integrationskrav” på folkbildningen är risken stor att det blir fokus på individ och kultur när det är troligt att det snarare är strukturen som ska fokuseras. De strukturella åtgärder som bör vidtas handlar istället om arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik etc. och kan inte primärt ses som folkbildningens ansvarsområde. Studieförbundens verksamhet i de utsatta bostadsområdena är viktiga för många människor och bra exempel på folkbildning, men dess betydelse för den strukturella integrationsprocessen menar utredningen är och måste vara begränsad.

Folkbildningsförbundet instämmer i denna bedömning, men menar att studieförbundens verksamhet på sikt kan bidra även till strukturell integration genom att stärka enskilda människor och grupper av människor att själva påverka sina liv och samhället.

Enligt integrationspropositionen ska speciella insatser för invandrare bara erbjudas i ett första skede, efter detta skall eventuella behov tillfredsställas inom den allmänna politiken. I propositionen påpekas dock att det finns utrymme för att stärka människor med särskilda behov, men att det normalt bör vara behovet i sig och inte invandrarskapet som motiverar åtgärderna. I folkbildningspropositionen och Folkbildningsrådets statsbidragskriterier särbehandlas invandrare, man är för alltid invandrad. Bidragsbestämmelserna är så utformade att det för studieförbundens del idag lönar sig mer att ha segregerade grupper än blandade grupper. Vi vet att många människor med invandrarbakgrund deltar i övrig verksamhet än målgruppsinriktad men omfattningen framgår inte av tillgänglig statistik.

Enligt Folkbildningsförbundets uppfattning bör det när staten anger motiv för anslagsgivningen övervägas att flytta fokus från att prioritera verksamhet för personer av utländsk härkomst till verksamheter som bidrar till att stärka människor med särskilda behov.

Delbetänkandet Utsatt folkbildning har studerat olika typer av studiecirkel. Man skiljer på segregerade studiecirkel, med etniskt homogena grupper, och integrerade cirkel med blandade grupper. Utredningens slutsats är att integrerade studiecirkel tycks vara att föredra om man vill uppnå ett mer jämlikt förhållande mellan invandrare och svenskfödda och om man har som mål ett ömsesidigt erkännande av varandra och varandras värderingar och traditioner. I de segregerade cirkelna kommer inte det möte mellan människor från olika kulturer som avses i folkbildningspropositionen till stånd. Undersökningens resultat visar att cirkeln kan ha stor betydelse på en individuell social nivå. Det kan exempelvis handla om en starkt självkänsla och gruppidentitet.

Folkbildningsförbundet menar att det finns behov av båda typerna av cirkel eftersom de fyller olika behov. I vissa fall är alternativet att delta i en cirkel inom den egna etniska gruppen eller att inte delta alls. Genom cirkelvana, starkt gruppidentitet och att individen stärks kan denne så småningom också våga delta i integrerade cirkel, även om detta kan ta lång tid.

En slutsats i Utsatt folkbildning är att kontakter mellan svenskfödda och invandrare underlättas om det sker på organisations- eller gruppnivå. En dialog mellan individer kan lättast starta med en dialog mellan föreningar. En förutsättning för detta är dock att dialogens parter är jämställda.

Folkbildningsförbundet instämmer i ovanstående och menar att studieförbundens starka förankring i folkrörelser och föreningsliv är en bra plattform för att utveckla samarbetet med invandrarföreningar.

Folkbildningsförbundet vill understryka att studieförbundens verksamhet riktad till målgruppen är betydligt mer mångfacetterad än vad som framgår av utredningen. Det finns också en mängd exempel på att samarbetet mellan studieförbund och invandrarföreningar fungerar väl. Detta hindrar inte att dialog för att öka förståelsen om varandras behov och villkor bör prioriteras.

Integrationsmålen inrymmer liksom folkbildningsmålen en grundvärdering om att alla har lika värde och är värda samma respekt. Alla ska ha lika tillgång på lika villkor till samhällets resurser. I realiteten finns det dock strukturella skillnader mellan olika grupper i samhället.

Många människor födda i andra länder bor i utsatta bostadsområden, som mer än andra präglas av hög arbetslöshet, låga inkomstnivåer, stor sjukfrånvaro och höga ohälsotal. För att möjliggöra engagemang och deltagande i samhällsutvecklingen krävs insatser mot människors utanförskap. Kraften måste komma från människorna själva, men studieförbunden kan

erbjuda en infrastruktur, exempelvis pedagogiska metoder, lokaler, kontakter och hjälp med administration.

Ett sätt att se på studieförbundens verksamhet i utsatta bostadsområden är enligt utredningen att se den som ett politiskt arbete bland invandrargrupperna där de arbetar för att förbättra sin egen situation. Enligt utredningen finns inom folkbildningen potentialen för möten mellan organisationer och individer, möten som leder till att fler kan känna delaktighet i samhället, men att det idag är delvis föråldrade strukturer som hindrar att möten äger rum.

- Mot bakgrund av detta har Folkbildningsförbundet initierat ett strategiskt utvecklingsprojekt på temat lokal mobilisering i utsatta bostadsområden i Malmö. Projektets utgångspunkt är behov och önskemål från de boende i området, oavsett om dessa har svensk eller annan etnisk härkomst.

Syftet är att erbjuda strukturer för att sätta igång processer som gör det möjligt för människor i bostadsområdena att aktivt påverka sin livssituation.

Projektet genomförs under 2004 och 2005 i samarbete med studieförbunden, studieförbundens medlemsorganisationer, lokala nätverk, grupper och föreningar, kommunen, forskare m fl. och kommer att och utvärderas och dokumenteras.

- I Göteborg har ett studieförbund bl a med hjälp av medel från Länsstyrelsen i studiecirkelform arbetat fram en film om hedersrelaterat våld. Invandrantjejer med egen erfarenhet av problematiken var manusförfattare. Huvudsyftet var att nå föräldrar och diskutera svårigheten med att som ung tjej växa upp med dubbla värderingar.
- I Örebro utbildar ett studieförbund invandrantjejer i att själva bli idrottsledare i olika invandrarföreningar. De lär sig bl a ledarskap, anatomi, fysiologi och träningslära. Många muslimska kvinnor idrottar inte eftersom det saknas möjligheter att göra det utan att visa sig för män.
- I Kristianstad har ett studieförbund tillsammans med Migrationsverket arbetat med ett projekt för att skaffa mentorer till flyktingar. Idag står verksamheten på två ben: svenskundervisning och dels en form av mentorskap där pensionärerna från Christianstads Pensionärsuniversitet hjälper flyktingar att söka jobb, göra studiebesök, hitta praktikplats eller besöka konserter. Pensionärerna är mycket engagerade. De hjälper till med språkträningen genom att förklara, rita och ta exempel ur verkligheten som att genom att promenera tillsammans i staden och läsa skyltar träna uttal på ett naturligt sätt.
- Ett studieförbund har arbetet med att få invandrarungdomar i Rinkeby, Skärholmen och andra förorter i kontakt med föreningsverksamhet kring natur och friluftsliv. Utfärder i Stockholms skärgård och prova-på-verksamhet i bl a jakt, fiske och hundhållning har lett till en vidgning av projektet under namnet "kamrat 08" med målet att etablera kontakter mellan ungdomar i olika områden i Storstockholm.

6. FOLKBILDNINGENS INSATSER INOM VUXENUTBILDNINGEN

Som framgår av SUFO 2 kan folkbildningen ses i många perspektiv. Detta får emellertid inte skymma det förhållandet att folkbildningsarbetet har centrala uppgifter i ett allmänt vuxenutbildningsperspektiv. Studieförbunden är en viktig aktör i arbetet med att vidmakthålla och utveckla det livslånga lärandet.

Folkbildningsförbundet vill därför framhålla studieförbundens insatser inom vuxenutbildningen och deras betydelse som en av de viktigaste möjliggörarna av ett livslångt lärande. Enligt Kunskapslyftskommitténs beräkningar motsvarade studiecirkelverksamheten år 2000 89 600 helårsstuderande. Det innebar att studier i studiecirkel hade större omfattning

än all personalutbildning. Inte minst viktigt är att studiecirkelverksamheten ger möjligheter också till dem som av olika skäl står utanför arbetsmarknaden.

- Utredningen uppmärksammar flera av de initiativ som studieförbunden svarat för inom området t ex collegeutbildning som brygga mellan gymnasieskola och högskola och studieförbundens insatser inom ramen för Kunskapslyftet.

I propositionen Den öppna högskolan betonar föredragande statsråd den betydelse en samverkan med studieförbunden kan ha för att uppnå en reellt breddad rekrytering till högskolan, ett sedan länge av riksdag och regering prioriterat mål.

Samtidigt vill Folkbildningsförbundet stryka under att den reguljära studiecirkelverksamheten svarar för en enastående och inte alltid enligt vår mening lika uppmärksammad insats i ett bildnings- och kunskapsperspektiv.

Studiecirkeln ger trots avsaknaden av examinationsförfarande givetvis kunskaper. Den utgår ifrån en pedagogiskt nästintill ideal situation då deltagarna själva valt ämnesinriktning och i vilka slag av sammanhang man vill bedriva studierna. Ett utbyggt valideringssystem skulle med all säkerhet visa att resultaten i jämförbara fall väl kan mätas med andra anordnares motsvarande studieaktiviteter. Att de valda studierna ofta dessutom har ett omedelbart samband med den livssituation som deltagarna befinner sig i förstärker inlärningsresultaten.

Den fria studieformen är dessutom särskilt attraktiv för de många människor som inte fann sig tillrädda i det offentliga utbildningssystemet. Själva frivilligheten och den fria studieformen medverkar till ett annat förväntningstryck och en inlärningssituation som utgår från den enskilde och inte ifrån omgivningens förväntningar.

Folkbildningen som en brygga till olika former av fortsatta studier inom ramen för de offentliga systemen bör således enligt Folkbildningsförbundets mening uppmärksammas, men lika mycket folkbildningens egenvärde som kunskapsgenerator i det livslånga lärandet.

Folkbildningsförbundet vill betona vad som sägs i Folkbildningens framsyn om att de goda erfarenheterna från Kunskapslyftet av mångfald och samverkan mellan olika aktörer och där studieförbunden spelade en stor roll, måste tas till vara. Vi delar uppfattningen att morgondagens samhälle behöver en mångfald av utbildningsvägar och alternativ som utvecklar deltagarnas kreativitet, helhetssyn och engagemang. Folkbildningen kan vara den enda lokala infrastrukturen för vuxenutbildning vid sidan av den formaliserade kommunala vuxenutbildningen.

Enligt utredningen har ”*utvecklingen inom utbildningsområdet inneburit att folkbildningen, från att i ett tidigare skede ha varit helt dominerande som utbildnings- och studieväg för vuxna, kommit att bli en del i ett mångskiftande mönster där många vägar erbjuds. I mängden av olika möjligheter kan vi se hur det blir allt svårare att urskilja folkbildningen speciella karaktär*”.

Vi menar att folkbildningens självständighet och idémässiga grund ger den en särskild position gentemot andra utbildningsanordnare. Verksamheten har bättre än andra anordnare kunnat erbjuda dem som tidigare fått minst nya chanser att genom ökad kunskap påverka sin livssituation. Arbetet med att utveckla rekryteringsmetoder och pedagogik för de mest svårmotiverade måste fortsätta.

7. FOLKBILDNING OCH DELTAGARE MED FUNKTIONSHINDER

Folkbildningsförbundet delar SUFO2 s uppfattning att det bör vara en demokratisk rättighet att få det stöd som behövs för att studera inom studieförbund och folkhögskolor om man har ett funktionshinder. Som utredningen konstaterar har studieförbunden varit framgångsrika i sitt arbete med funktionshindrade men de behöver och har ambitionerna att öka dessa insatser. Här gör sig åter den svåra ekonomin påmind och gapet mellan ökade behov av särskilt stöd och tillgängliga resurser har blivit allt större.

- I Jönköping har ett av studieförbunden genomfört ett projekt för unga personer med neuropsykiatriska funktionshinder i samverkan med ett dagcenter i kommunen. Verksamheten planerades av dagcentret tillsammans med studiecirkelledare och deltagarna fick i möjligaste mån själva vara med i planeringen. Tanken var att det skulle vara en plats där människors självförtroende skulle byggas upp. I cirklarna har man förutom teoretisk kunskap lagt stor vikt vid social inläring som skapar självsäkerhet och hjälp med att se nyttan och glädjen av kunskap. Målsättningen var att skapa trygghet i den lilla gruppen, studiecirkeln, och utifrån den bygga kunskap och tillväxt. I slutskedet lades stor vikt vid arbetslivet där man diskuterade deltagarnas olika förväntningar och vad som var realistiskt för var och en av deltagarna.
- I Göteborg har ett annat studieförbund i sin verksamhet för psykiskt och fysiskt funktionshindrade en cirkel kring temat ”Aktuell debatt”. Deltagarna, som har varit frånvarande från de klassiska strukturerna som t ex skola och arbetsliv, tar upp händelser från den gångna veckan, händelser på lokal nivå, i Sverige, i Europa och övriga världen. Tidningar, tv-dokumentärer och radioprogram mm utgör studiematerial. Händelserna analyseras och diskuteras. I denna grupp kan man se flera tecken på personlig utveckling. De omvärldsbilder som ges i medierna skapar ofta stor oro, bearbetningen i cirkeln gör att deltagarna känner sig allt tryggare. Man kan också se på deltagarna att de får ökad tilltro till den egna förmågan, något som ofta händer när kunskapen växer och man dessutom kan artikulera den i samtal med andra.

Enligt Folkbildningsförbundets uppfattning förutsätter en utökning av verksamhet där personer med funktionshinder deltar ett ekonomiskt tillskott som täcker de ökade kostnaderna detta skulle medföra.

8. JÄMSTÄLLDHETEN I FOLKBILDNINGEN

Folkbildningsförbundet instämmer i den analys som gjorts av SUFO 2. Studieförbund och folkhögskolor bör medvetet arbeta för en jämnare könsfördelning i ledande positioner såväl i styrelser som på ledande tjänster. Ansträngningar måste också göras för en ökad mångfald .

Folkbildningsförbundet vill tillägga att det också är en angelägen uppgift att sträva efter en jämn könsfördelning på andra organisatoriska nivåer i studieförbunden där i dag kvinnorna tenderar att dominera på många befattningar i organisationerna.

9. FOLKBILDNING MED IT-STÖD

SUFO 2 menar att det pågår en positiv utvecklingsprocess inom folkbildningen i fråga om användningen av IT.

Folkbildningsförbundet delar den uppfattningen men vill peka på de gigantiska kunskapsgap som fortfarande finns mellan den generation som växt upp med den moderna tekniken och vuxengenerationen. Många vuxna känner kanske ingen entusiasm för att lära sig tekniken för teknikens skull. IT-utbildning integrerad i olika andra pedagogiska situationer som hantverkscirklar av olika slag, språkcirklar eller annat kan på ett inspirerande sätt på visa teknikens möjligheter. Nyckelpersoner i studieförbundets verksamhet är bl a deras

cirkelledare. Vi konstaterar därför det olyckliga i förhållandet att några särskilda medel från staten som dem som bl a kommit den offentliga skolan och folkhögskolan till del inte har anvisats för studieförbunden. Vi menar att en sådan satsning har bäst förutsättningar att i förlängningen nå ut till en bred vuxen allmänhet.

- Exempel på det utvecklingsarbete som bedrivs i studieförbunden är de nära 50 projekt runt om i landet som under åren 2002 – 2004 bedrivs med stöd från CFL. Här finns bland annat ”Miljö och hälsa i glesbygd”, ”Språk för alla” och ”ITK-baserat ledarutvecklingsprogram”.
- Sedan CFLs fortbildningsprogram startades hösten 2002 har omkring 1500 personer från studieförbund deltagit i Inspirationsdagar, omkring 800 deltagare från studieförbund har genomgått baskurser (steg I), omkring 100 har genomgått påbyggnadskurs (steg II) och 6 har genomgått CFLs högskolekurs 5-poäng (steg III).
- Med stöd från CFL har Folkbildningsförbundet bl a tagit fram ett studiematerial ”Flexibla studiecirklar för alla” som finns tillgängligt för alla studieförbund via Internet. Det omfattar ett deltagarmaterial och en studiehandledning för cirkelledarna. Studiehandledningen som också finns i tryckt version har rönt en stor efterfrågan från studieförbunden.

10. GLOBALT OCH LOKALT PERSPEKTIV I FOLKBILDNINGEN

Folkbildningsförbundet beklagar att SUFO 2 inte analyserat folkbildningen och bildningsarbetet i ett globalt perspektiv. I den offentliga debatten har globaliseringsfrågorna alltför ensidigt behandlat frågan om pengars och storföretagandets globalisering. Ett ökat fokus måste ställas på att skapa möjligheter bl a för ett globalt föreningsarbete utifrån glöden och engagemanget hos människor runt om i sina lokala miljöer. Ett gemensamt engagemang för en hållbar utveckling som rör t ex miljöfrågor, fördelning av resurser, arbets- och levnadsbetingelser där inte bara förändringar och rörligheten på den sk penningmarknaden kan få påverka mänskliga betingelser.

Folkbildningsförbundet vill understryka att ett folkbildnings- och folkrörelsearbete som överskrider nationsgränser inför dessa utmaningar blir oerhört angeläget.

SUFO 2 behandlar inte heller det förändrade politiska landskap som gäller inte minst mot bakgrund av Sveriges inträde i EU och nu senast utvidgningen mot öst. Här finns ett behov av stora bildningsinsatser som syftar till insikt före åsikt och som kan öka medborgarnas upplevelse av att vara en del av det EU där Sverige i dag är medlem.

Studieförbunden samarbetar redan idag med sina systerorganisationer i de nordiska länderna, ingår i europeiska nätverk och har en omfattande internationell verksamhet med hjälp av bl a SIDA-stöd. Folkbildningsförbundet menar att det är angeläget att folkbildningen slår vakt om och vidareutvecklar det internationella verksamhetsperspektivet och de framgångsrika arbetsformer som finns på många håll.

11. FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR STUDIEFÖRBUNDENS VERKSAMHET

11.1. Ekonomiska förutsättningar

Utredningen redogör utförligt för de stora nedskärningarna av samhällsstödet som skett sedan 90-talets början och de ekonomiska svårigheter som studieförbunden brottas med.

Folkbildningsförbundet som årligen hämtar in uppgifter om studieförbundsavdelningarnas ekonomi kan konstatera att studieförbundens ekonomi trots omfattande rationaliseringar är fortsatt svag. De kommunala anslagen har fortsatt att minska och under 2004 skedde den största minskningen av de generella anslagen på 10 år (- 26 miljoner kr) .

SUFO 2 konstaterar att kommunerna inte fullt ut tagit sin del av det nationella ansvaret för folkbildningens möjligheter som regering och riksdag förväntat. Folkbildningsförbundet delar till fullo den uppfattningen. Vi ser en oroande utveckling där antalet kommuner som inte ger något generellt anslag alls till studieförbundens verksamhet ökar och fr o m den 1 juli 2004 uppgår de till nio stycken.

SUFO 2 pekar i sitt betänkande på att statens stöd till folkbildningen har medfört att folkhögskolor och studieförbund fått skilda förutsättningar för sin verksamhet. Trots försök att förklara också studieförbundens viktiga roll har de särskilda anslagen för Kunskapslyftet, SAGA och IT-utbildning för lärare, enbart kommit folkhögskolorna till del.

Folkbildningsförbundet delar SUFO 2s uppfattning att inget tyder på att uppdragsverksamhet vid sidan av den samhällsstödda folkbildningen, annat än undantagsvis, kommer att ge väsentliga bidrag till en förbättring av läget.

Studieförbundens dialog med kommunerna har berörts ovan. Därtill konstaterar SUFO 2 att studieförbunden genom omfattande omstruktureringar framtvingade av ekonomiska skäl har ett glesare lokalt kontaktnät.

- Genom Folkbildningsförbundet bedriver studieförbunden nu ett aktivt arbete att kartlägga, utveckla och stötta lokala samråd mellan studieförbunden lokalt i alla kommuner.

SUFO 2 ställer sig frågan hur studieförbunden till ”*oförändrad eller sjunkande total kostnad kan höja antalet rapporterade studietimmar på det sätt som skett*”. En del i förklaringen enligt SUFO 2 kan vara ”*bristande genomslag för en folkbildningsideologisk syn på studiecirkeln hos lokalt ansvariga*”.

Enligt **Folkbildningsförbundets uppfattning** är en förklaring de kraftiga rationaliseringar främst inom administrationen och genom sammanslagning av avdelningar som skett i studieförbunden. Liknande ”produktivitetökningar” har också skett inom andra områden under 90-talet och början av 2000-talet. Liksom i all idéburen verksamhet måste ideologin i folkbildningen hållas levande.

- Studieförbunden arbetar därför aktivt med ledar- personal- och förtroendemannautvecklande insatser och tillsammans har man också sedan ett par år arbetat mycket aktivt med folkbildningens etikfrågor. Detta sker dels i Folkbildningsförbundets Nationella Etikforum där samtliga studieförbund centralt är representerade och i etikediskussioner såväl regionalt som i de lokala samråden. De kommande samtalen måste behandla bl a frågan om hur studieförbunden ska kunna motverka och eventuellt hantera olika och kanske till och med motstridiga bidragsregler för det statliga anslaget och för de kommunala anslagen.

En forskarrapport som utredningen hänvisar till pekar på att aktörerna i statsapparaten och kommunerna i allt högre grad tycks vara intresserade av organisationerna som producenter av välfärdstjänster.

Det är enligt vår mening angeläget att kommunerna ökar sina kunskaper om motiven för statens stöd till en folkbildning där kärnan är det fria och frivilliga bildningsarbetet. Kommunerna måste förstå skillnaden mellan ett generellt stöd och olika villkorade bidrag vilka till och med kan stå i konflikt med statens syften med folkbildningsanslaget. Studieförbunden måste tydliggöra att folkbildningen inom ramen för det generella stödet inte kan ta över verksamheter som är kommunernas ansvarsområden. Om kommunen vill styra

verksamheten eller lägga ut en verksamhet på uppdrag kan den således inte utgöra grund för statsanslag.

Studieförbunden har trots de stora samhällsförändringarna bevarat och till och med ökat sin verksamhet vilket visar att folkbildningens innehåll och dess organisationer inte är statiska. Ett stort antal medlemsorganisationer och samverkansparter har tillkommit som representerar nya folkrörelser och det stora deltagarantalet visar att studieförbunden med sin bredd, sin aktualitet, sin människosyn och sin pedagogiska form förmått att utveckla en verksamhet som attraherar också dagens människor.

Vi menar att mångfalden bland studieförbunden ifråga om ideologi, profil och verksamhetsinriktning är en styrka. Så är också mångfald inom förbundens egna organisationer en demokratisk styrka. Vår uppfattning är att de svårigheter som enligt utredningarna några av ”de nya folkrörelserna” upplevt i sina kontakter med studieförbunden snarast är förknippade med de krav på administration och återredovisning som följer av bl a det statliga stödet till verksamheten. Att bygga upp nya administrativt fungerande organisationer (studieförbund) med befintliga medel förefaller vara ett resursslöseri där medlen istället behövs för folkbildningsverksamhet för bl a folkrörelserna.

Om nya rörelserns behov innebär att nya studieförbund behöver uppstå måste nya offentliga medel tillskjutas.

Folkbildningsförbundet vill betona studieförbundens roll som fria och oberoende bildningsorganisationer. Det finns idag ett stort deltagartryck på verksamheten och om studieförbunden ska kunna fortsätta en verksamhet öppen för alla och med den bredd som SUFO 2 pekar på krävs ett ökat offentligt stöd. Detta gäller både den verksamhet som riktar sig till allmänheten och den som sker i samverkan med folkrörelserna. Deltagaravgifterna kan inte höjas ytterligare utan att detta skulle drabba främst resurssvaga grupper.

Folkbildningsförbundet menar att den statliga anslagsgivningen till folkbildningen bör ske i en för studieförbund och folkhögskolor gemensamt anslag.

11.2. Folkbildningens organisationer, finansiering och styrning

I sin sammanfattande bedömning säger utredningen att en fri och oberoende folkbildning innebär att folkbildningens organisationer själva utformar mål och bär ansvar för sin verksamhet samt för uppföljning och utvärdering och att den ordning som tillämpats från 1991 i stort sett har fungerat väl.

Folkbildningsförbundet delar utredningens bedömning liksom uppfattningen att det ännu tydligare än nu bör klargöras att regeringen anger motiven för ett statligt stöd till folkbildningen.

Folkbildningsförbundet vill understryka att folkbildningsanslaget är ett anslag till en pedagogisk och kulturell verksamhet och inte ett allmänt aktivitetsstöd till föreningslivet.

Vi delar SUFO 2s bedömning att ett fritt bildningsarbete är av avgörande betydelse för samhället och bidrar till en värdefull mångfald. Det fria bildningsarbetet, till vilka alla människor är ”behöriga” och där de deltar av intresse och engagemang och som är väl förankrat i de idéer och värderingar som bärs av rörelser och organisationer i det civila samhället är en samhällelig tillgång.

11.3. Folkbildningsrådets roll

Inom Folkbildningsförbundet har studieförbunden ingående diskuterat förbundets roll i förhållande till Folkbildningsrådet.

Folkbildningsförbundet har funnit goda motiv för att behålla Folkbildningsrådet som myndighetsutövare. Vi menar att Folkbildningsförbundet, som medlem i Folkbildningsrådet, aktivt kan och bör medverka i processen att både utveckla rådets uppgifter och roll samt skilja på myndighetsuppdraget och främjandeuppgifterna. I de senare frågorna har Folkbildningsförbundet sin naturliga roll. Det förtjänar i sammanhanget att påpekas att de tre medlemmarna i rådet vid val av styrelseledamöter har strävat efter att utse ledamöter som inte har direkt koppling till studieförbund och folkhögskolor men har sin gärning inom andra områden och på det sättet tillför Folkbildningsrådets styrelse också annan värdefull kompetens.

Folkbildningsförbundet instämmer således i SUFO 2 s bedömning att det inte finns någon anledning till förändring av Folkbildningsrådets dubbla roller som myndighet och utförare av medlemsuppdrag i de fall medlemmarna så bedömer ska ske.

11.4. Fördelning av statsbidrag

Statsbidraget och dess fördelning har fått en framträdande roll i de båda utredningarna, framförallt i utredningen om deltagande i folkbildningen.

SUFO 2 redogör för propositionen 1990/91 som uttalade en förväntan att det nya bidragssystemet inte skulle få till följd att det blev möjligt att genom volymökningar automatiskt påverka statsbidragets storlek. Utifrån statens mål för bidragsgivningen skulle studieförbunden ges förbättrade möjligheter att satsa på kvalitet utan att riskera minskat statsbidrag. I en RRV rapport 1999 diskuterades att en översyn av fördelningsmodellen till studieförbunden borde syfta till att i ökad utsträckning ta hänsyn till verksamhetens kvalitet. Sammantaget konstaterade RRV dock att, även om det är lätt att inse problemen med en volymbaserad modell, så är det svårt att hitta realistiska alternativ.

SUFO 2 anser att Folkbildningsrådet bör pröva möjligheterna att få fram ett bredare underlag för bidragsfördelningen som innehåller en avvägning mellan kvantitativa och kvalitativa mått. Vidare att principer för omfördelning av resurser är några av de aspekter som ska finnas med i arbetet.

Folkbildningsförbundet delar den uppfattningen.

Båda utredningarna ger uttryck för att bidragssystemet inte tillräckligt snabbt kunnat premiera studieförbund med utökad volym. Samtidigt pekar de också på att nuvarande bidragssystem tenderar att överskugga diskussionen om kvalitet och innehåll och för ensidigt baseras på volym. Resonemangen är högst motstridiga i båda utredningarna och pekar på de problem som redan RRV uppmärksammade, nämligen svårigheten att med en given ”kaka” finna realistiska alternativ.

Folkbildningsförbundet vill betona att en verksamhet som existerat lång tid kan vara väl så värdefull som nyttillkommen verksamhet. Den stora efterfrågan på folkbildningsverksamhet visar således på behovet av ökade resurser till folkbildningen.

12. FORSKNING OCH UTVÄRDERING

De statliga utredningarna och Folkbildningens framsyn belyser på ett tydligt sett att folkbildningens verksamhet påverkar ett stort antal angelägna samhällsområden. Den lokala kontakten som studieförbunden som anordnare av verksamheten har med deltagarna visar också hur individen utvecklas till förmån både för sig själv och det omgivande samhället. Det betyder inte att folkbildningsverksamheten är lösning på alla samhälleliga problem men verksamhetens betydelse i en rad avseende borde beläggas och belysas genom tvärvetenskaplig forskning.

Exempel på sådan angelägna forskningsområden är
Folkbildning och lokalsamhälle/lokal utveckling
Folkbildning och arbetsliv
Folkbildning och folkhälsa
Folkbildning och demokrati.

Folkbildningsförbundet anser att såväl den kommande forskningspropositionen som en ny folkbildningsproposition bör beakta folkbildning som forskningsfält och folkbildningens roll i aktuella forskningsområden, samt föreslå åtgärder för att forskningsinsatser inom dessa fält ges resurser för att komma till stånd.

För
FOLKBILDNINGSFÖRBUNDET
Studieförbundens intresseorganisation

Åke Gustavsson
Ordförande

Maicen Ekman
Generalsekreterare